
Hakverdioğlu, Metin (2022). "Anadolu'yu Aydınlatan Şirvânîler ve Amasya'daki Şirvânî Şairler". *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*. Amasya Özel Sayısı, s. 129-155.

ANADOLU'YU AYDINLATAN ŞİRVÂNÎLER VE AMASYA'DAKİ ŞİRVÂNÎ ŞAİRLER

THE SHIRVANIS ILLUMINATE ANATOLIA AND SHIRVANI POETS IN AMASYA

Doç. Dr. Metin HAKVERDİOĞLU*
Amasya Üniversitesi
metin.hakverdioglu@amasya.edu.tr

Öz

Anadolu her devirde ilim ve sanatın merkezi olmuş, pek çok coğrafyadan âlim ve sanatkârları kendisine çekmiştir. Anadolu'nun ilim ve sanat merkezlerinden biri olan Amasya da bu cazibe merkezlerinden olmayı başarmış önemli bir kültür şehridir. Amasya, Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde tüm dünyadan olduğu gibi Azerbaycan sahasında da yüzlerce âlim ve sanatkâra vatan olmuştur. Özellikle Şirvânşahlar devletinin etkisi, Şirvân bölgesinden gelen âlimlerin çokluğu ve Kafkasya'nın büyük âlimi İsmail Siraceddin Şirvânî'nin Amasya'da ikametinden dolayı bu bölgeden gelenlere genel bir ad olarak Şirvânî denmiştir.

Amasya Tarihi adlı on iki ciltlik çalışmada, Hüseyin Hüsameddin Yasar, bu isimlerin tek tek biyografisini yazmış ve ölümsüz bir kaynak bırakmıştır. Çalışmada bu eser ve *Hümâ-yı Arş* adlı menakıbnameden yola çıkarak Anadolu'da, özellikle Amasya'da ünlenen Şirvânîler tanıtılmaya çalışıldı. Bu isimler, sadrazamdan en alt kademedeki memura kadar çok değişik toplum katmanındandır. Fakat ortak özellikleri ilmi ve sanatı her daim baş

* ORCID: orcid.org/0000-0002-9674-3292

tacı etmeleridir. Âdeta Anadolu'nun din, tasavvuf, sanat hayatını Şirvânîlerilmek ilmek dokumuştur, denilebilir. Kendi renklerini Anadolu halısının içine motif motif yerleştirmişlerdir. Şu bir gerçektir ki Şirvânîler olmadan Anadolu'da, özeldede Amasya'da pek çok ilim ve sanat eksik kalırdı.

Önemli isimleri sıralayıp haklarındaki bilgiler özetlenen çalışma ile bu sahada derli toplu bir Şirvânî âlimler tablosu ve şâirler biyografisi elde edilmiş olunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Şirvânîler, Amasya Tarihi, Hüseyin Hüsameddin Yasar, edebiyat, tarih.

Abstract

Anatolia has always been the center of science and art and has attracted scholars and artisans from many geographies. Amasya, one of Anatolia's science and art centers, is an important cultural city that has managed to become one of these attraction centers. Amasya was home to hundreds of scholars and artisans in the field of Azerbaijan as well as all over the world in the Seljuk and Ottoman Periods. Because of the abundance of scholars from the Shirvan region, those who came here were called Shirvani, a known name.

In the twelve-volume work titled Amasya History, Hüseyin Hüsameddin Yasar wrote the biographies of these names one by one and left an immortal resource. In our study, based on this work, we will try to introduce the Shirvanis who became famous in Anatolia, especially in Amasya. These names showed themselves in many different layers of society, from the grand vizier to the lowest official. However, their common feature is that they always take science and art to the fore. It is almost as if the Shirvanis weaved Anatolia's religious, mystic and artistic life. It is a fact that without the Shirvanis, many sciences and arts would be incomplete in Anatolia, especially in Amasya.

Here, with this study, in which we will list these important names alphabetically and summarize the information about them, we will have obtained a neat "table of Shirvani scholars and poets in Anatolia, especially in Amasya".

Key words: Azerbaijan, Shirvanis, Amasya History, Hüseyin Hüsameddin Yasar, literature, history.

Giriş

Türk milleti, insanlık için her ilmi, her sanatı, her inancı baş tacı etmiş; insanlığa her coğrafyada hizmet etmiş; gittiği her bölgede âmir olmayı adaleti ile başarmış yüce gönüllü, ilkeli ve gönlü zengin, vermeyi almaktan fazla seven bir millet olmayı başarmıştır. Onun tarihî yolculuğu hiç bitmemiş, her doğan güne yeni ufuklara yelken açılmış, her coğrafyada yeni gönüller fethedilmiştir. Bu fetihler bazen başka ırklara İslam'ı ve insanlığı tanıtmak adına bir mücadele olurken bazen de kendi milleti içinde ilim, irfan ve sanat taşıyıcılığı olarak meydana çıkmaktadır.

Türk milletinin Azerbaycan coğrafyasında yerleşen Azerbaycan Türkleri, Oğuz boyundan gelmeleri ve Batı Türklerinden olmaları hasebiyle Anadolu'daki Türk boylarına yakın bir dile ve göreneğe sahiptir. Bu coğrafyadan Anadolu'ya yüzyıllardan beri geliş gidişler olmuştur ve hâlâ da olmaktadır. Bu gelişler ve gidişler bazen ilim, sanat ve tasavvuf merkezli olurken bazen de mecburiyetlerden meydana gelmiştir.

Buralardan gelenler Anadolu'da özellikle ilim ve sanat merkezlerini tercih etmişlerdir. Bu merkezlerden biri de Amasya ilidir. Amasya, aşağıda görüleceği gibi şehzadeler şehri olması ve ilim merkezi hüviyetinden dolayı daha üst seviyede rağbet görmüştür. *Amasya Tarihi* (Yasar 2022)'nden oluşturulan tabloda göstermektedir ki Şirvân'dan gelenler, ilmin ve sanatın zirvesini işgal eden, âlim ve sanatçı olmak yanında âmir olmayı da başaran sülaleler olmuşlardır.

Bu şahıslar ve sülalelerle ilgili bilgileri *Amasya Tarihi*'nden alırken orijinal ciltlerdeki sayfaları ve orijinal metinde verilen hicrî tarihleri kullanmayı uygun bulduk. *Amasya Tarihi*'nin serencamı ve Hüseyin Hüsameddin Yasar hakkında bilgiler için Amasya Belediyesi tarafından bastırılan eserin giriş kısmına bakılabilir (Keçeci Kurt 2022: Giriş). *Amasya Tarihi*'nin 1-3 cilt ve 4. cilt bakiyesinden alıntılar Prof. Dr. Mehmet Arslan (2022) çalışmasından; 4. cilt alıntılar Prof. Dr. Hicabi Güngen (2022)'in çalışmasından; 6. cilt ile ilgili alıntılar Doç. Dr. Recep Orhan Özel ve Doç. Dr. Metin Hakverdioğlu (2022) çalışmasından; 7. cilt ile ilgili alıntılar Prof. Dr. Safi Arpaguş ve Prof. Dr. Ahmet Hakkı

Turabi (2022) çalışmasından; 8. cilt ile ilgili alıntılar Doç. Dr. Turan Açık ve Prof. Dr. İbrahim Serbestoğlu (2022a) çalışmasından; 9. cilt ile ilgili alıntılar Prof. Dr. Eyüp Baş ve Doç. Dr. Fatih Koca çalışmasından; 10. cilt ile ilgili alıntılar Doç. Dr. Turan Açık ve Prof. Dr. İbrahim Serbestoğlu (2022b) çalışmasından; 11. cilt ile ilgili alıntılar Prof. Dr. Safi Arpaguş (2022) çalışmasından ve son olarak 12. cilt ile ilgili alıntılar Prof. Dr. Ahmet Hakkı Turabi (2022) çalışmasından alınmıştır. Eserin 5. cildi kayıptır. Amasya hakkında tam bir ansiklopedik bilgi hazinesi hükmünde olan eser şehre gelen neredeyse tüm önemli şahsiyetlerden bahsetmiştir.

Amasya'ya gelişler yanında, Amasya'dan gidişler de bu merkezin adını Şirvân coğrafyasında duyurmaya vesile olmuştur. Pir İlyas Halvetî'nin Amasya'dan Şirvân'a sürgünü yeni bir kapı açmıştır. Seyit Yahya Şirvânî/Baküvî ile aynı kaynaktan Halvetîlik ruhunu tâlim eden Pir İlyas, âdeta Osmanlı'nın ruh iklimini inşa etmenin metotlarını oradan getirmiştir. Halvetîliğin ilme, sanata gösterdiği müsamaha, Anadolu'nun ruhundaki kardeşlik duygusunu canlandırmıştır. İlk önemli Halvetî tekkelerinden biri Şirvân'dan dönen Pir İlyas Halvetî ile Amasya'da kurulmuştur. Büyük bir tevâfuk ki bu yıllarda Osmanlı şehzadeleri bu topraklarda yetişmekte idi. Onlara tasavvuf ilmi ile yol gösteren de bu âlim olmuştur.

Anadolu'ya gelenler de sanki bu işaretin peşine düşmüş ve Amasya'yı tercih etmişlerdir. Tâcî Bey gibi büyük âlim ve âmirler; Tâcîzâde Câfer ve Sa'dî beyler gibi onun soyundan gelen âlim ve şâirler çıkmasına vesile olmuştur.

Yüzyıllar boyunca ilim, sanat ve tasavvuf kervanı Şirvân, Amasya arasında Anadolu'ya âlimler taşımıştır. Bunların gelişleri ne kadar doğal ise İsmail Şirvânî gibi âlimlerin gelişi o kadar âni ve mecburiyetten olmuştur. Rus işgalinin başladığı on sekizinci yüzyılda artık bu coğrafyada yaşamak, Ruslara boyun eğmeyi zorunlu kılmıştır. Ruslara ve Ermenilere teslim olmayan, direnen ve onlarla mücadele kararı verenlerin ise yaşama şansı kalmamıştır. İşte Nakşî-Hâlidî şeyhi İsmail Siraceddin Şirvânî de

bu zorunlu göçe mecbur edilenlerdendir. Onun Amasya'ya gelişi ile Anadolu'da yeni bir Şirvânî âlimler dönemi başlamıştır. Özellikle Mir Hamza Nigârî gibi büyük bir mutasavvıf-şâiri yetiştirmesi Azerbaycan ile Anadolu arasında yeni bir çığır açılmasına vesile olmuştur. Amasya'da yaşayan ancak her fırsatta Azerbaycan'daki mücadeleye için o bölgeye geçen Hamza Nigârî bir şâir, âlim ve şeyh olmanın yanında iyi bir özgürlük savaşçısı da olmuştur. Onun olumlu etkisi, hem sanat hem tasavvuf hem de Rus ve Ermenilere karşı mücadelede yıllarca sürmüştür. Aşağıda görüleceği gibi onlarca âlim ve şâirin yetişmesine yardımcı olacaktır.

Aşağıda tabloda görüldüğü gibi pek çok âlim yanında onlarca şâir yüzyıllar boyu bu bölgeden Amasya'ya akmış veya oradan gelenlerin evladı, sülaleler teşkil ederek bu coğrafyayı aydınlatmıştır.

Çalışmada Şirvân'dan Amasya'ya gelen önemli şahsiyetler *Amasya Tarihi*'nden alarak tablolaştırıldı. Ayrıca Şirvânî şâirler diğer kaynaklarla desteklenerek kısa kısa tanıtmaya çalışıldı.

1. Amasya Tarihi'nde Alfabetik Sırayla Şirvânîler

Tablo 1

	Adı (Alfabetik Sıra)	Vasfı	Yaşadığı Tarih (Hicrî)	Cilt-Sayfa
1	Abdülhamîd-i Şirvânî	âlim, kadı, ümerâdan	H.500	C. 2, s. 300
2	Abdurrezzâk Efendi-Şirvânî	âlim, müderris	H. 933	C. 12, s. 508
3	Abdülcebbar Efendi-Şirvânîzâde	âlim, müderris, müftü	H. 1123	C. 12, s. 425
4	Abdülhamîd Efendi- Mevlânâ Halvetî	âlim, şeyh	H. 974	C. 12, s. 442

5	Abdülhamîd Efendi-Şîrvânîzâde	âlim, müderris	H. 1242	C. 12, s. 444
6	Abdülmeccîd Efendi-Şîrvânî eş-Şeyh	âlim, şeyh	H. 961	C. 12, s. 94
7	Abdülmuhsin Çelebi-Şîrvânî	âlim, müderris, şeyh	H 933	C.12, s. 99
8	Ahî Hurrem eş-Şîrvânî	âlim, şeyh	H. 700	C. 7, s. 600
9	Ahmed Hulûsî Efendi-Şîrvânîzâde es-Seyyid	âlim, seyyid, molla, müftü, Anadolu Kazaskeri	H. 1249	C. 6, s. 760
10	Âzerî İbrâhim Efendi-Kâtip	âlim, şâir, müderris, hattat	H. 1025	C. 6, s. 13
11	Bahâeddîn Mehmed Efendi-Şîrvânî	âlim, şâir, müderris	(H. 1278	C. 7, s. 556
12	Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi-Şîrvânî	âlim, müderris	H. 888	C. 8, s. 240
13	Ekmel Bey-Gâzi Beyzâde (Şîvânî)	köprü ümerâsından	H. 931	C.8, s. 248
14	Enver Ahmed Efendi-Şîrvânîzâde	âlim, şâir, muallim	H. 1278	C.7, s. 344
15	Esen Şeyh-Takiyeddîn Cemal (Şîvânî)	ümerâdan ilk Şîrvânîlerden	H. 626	C. 7, s. 230
16	Habîb Çelebi-Şeyh Karamânî	şeyh	H. 783	C. 8, s. 282

17	Hacı Mehmed Bey bin eş-Şeyh Alâaddîn Alî bin İbrâhim eş-Şirvânî	âlim, müderris	H. 824	C. 6, s. 236
18	Mustafa Takiyyüddîn Efendi Şirvânî	âlim, müderris	H. 1310	C. 12, s. 72
19	Hakkı İsmail Bey- Şirvânîzâde	âlim, memur	H. 1291	C. 9, s. 185
20	Hamza Nigârî Efendi-eş-Şeyh el- Hâc Mîr	âlim, kâmil, şeyh, şâir	H. 1224	C. 9, s. 277
21	Hasan Efendi-Mîr	âlim, şeyh	H. 1281	C. 9, s. 528
22	Hibetullah Efendi Şirvânî	âlim, müderris	H. 910	C. 12, s. 463
23	İsa Efendi Şirvânî el-Hâc	âlim, müftü	H. 1285	C.12, s. 148
24	İsmâil Sirâceddîn Efendi-Şirvânî eş- Şeyh el-Hâc	âlim, fâzıl, müderris, şeyh	H. 1197	C. 7, s. 205
25	Kazasker Şirvânîzâde es- Seyyid Ahmed Hulûsî Efendi	âlim, müderris, şehremin, kazasker	H. 1249	C. 6, s. 761
26	Kutbeddîn İsa eş- Şirvânî	âlim	H. 920	C. 7, s. 501
27	Pir Sücâeddîn İlyas Halvetî	âlim, şeyh, mürşid	H. 740	C. 7, s. 594
28	Rüşdü Mehmed	sadrazam, şâir	H. 1245	C. 10, s. 72

	Paşa-Şirvânîzâde			
29	Sebâtî Mehmed Efendi-Türbeli Hâfız	âlim, şâir	H. 1264	C. 8, s. 77
30	Sirâceddîn İsmâ'il Bey-Molla Bey	âlim, mahkeme reisi	H. 1276	C.10, s. 218
31	Sirâceddîn İsmâ'il Efendi-Mîr Sirâcî	şâir	H. 1271	C. 10, s. 215
32	Sirâceddîn Mehmed Efendi-Dehneli	âlim, vâiz	H. 1280	C. 10, s. 213
33	Şirvânîzâde Halid Ziyâ Bey	subay	H. 1278	C. 9, s.338
34	Tâceddîn İbrâhim Paşa-Hacı Beyzâde	âlim, şâir, ümerâdan	H. 889	C. 8, s. 19

Çalışmada kimi şahsiyetlerin *Amasya Tarihi*'ndeki biyografisinin olduğu sayfa ve tam tarihi tespit edildi. Kimi şahsiyetlerin ise biyografisi olmadığı halde isminin geçtiği sayfaları ve şahsın yaşadığı yaklaşık yılları kaydedildi. Yani bu tarihler, ilgili şahsın doğum veya ölüm tarihi değildir, Yasar'ın ilgili şahsı tanıtırken kullandığı tarihlerdir. Eserde pek çok şahsiyet için doğum ve ölüm tarihi belirtilememiştir. Amaç Anadolu'da -Amasya'da- yaşayan önemli Şirvânî şahsiyetleri ve özellikle şâirleri kronolojik bir sıra ile tanıtmak olduğundan kesin tarih ve sayfa konusunda esnek davranıldı. İlgili şahsiyetlerin hangi ciltte zikredildiği ise tam tespit edilmiştir. Sayfalar orijinal metindeki sıraya göre verilmiştir.

2.Amasya Tarihi'nde Hicrî Tarihe Göre Şirvânîler

Tablo 2

	Adı	Vasfı	Yaşadığı Tarih (Hicrî)	Cilt-Sayfa
1	Abdulhamîd-i Şirvânî	(âlim, kadı, ümerâdan	500	C. 2, s. 300
2	Esen Şeyh-Takiyeddîn Cemal (Şirvânî)	ümerâdan ilk Şirvânîlerden	626	C. 7, s. 230
3	Ahî Hurrem eş-Şirvânî	âlim, şeyh	700	C. 7, s. 600
4	Pir Sücâeddîn İlyas Halvetî	âlim, şeyh, mürşid	740	C. 7, s. 594
5	Habîb Çelebi-Şeyh Karamânî	Yahya Şirvânî öğrencisi	783	C. 8, s. 282
6	Hacı Mehmed Bey bin eş-Şeyh Alâaddîn Alî bin İbrâhim eş-Şirvânî	âlim, müderris	824	C. 6, s. 236
7	Tâceddîn İbrâhim Paşa-Hacı Beyzâde	âlim, şâir, ümerâdan	889	C. 8, s. 19
8	Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi-Şirvânî	âlim, müderris	888	C. 8, s. 240
9	Hibetullah Efendi Şirvânî	Müderris	910	C. 12, s. 463

10	Kutbeddîn İsâ eş-Şîrvânî	âlim	920	C. 7, s. 501
11	Ekmel Bey-Gâzi Beyzâde (Şîvânî)	köprü ümerâsından	931	C.8, s. 248
12	Abdülmuhsin Çelebi-Şîrvânî	âlim, müderris, şeyh	933	C.12, s. 99
13	Abdurrezzâk Efendi-Şîrvânî	âlim, müderris	933	C. 12, s. 508
14	Abdülmeçîd Efendi-Şîrvânî eş-Şeyh	âlim, şeyh	961	C. 12, s. 94
15	Abdülhamîd Efendi-Mevlânâ Halvetî	âlim, şeyh	974	C. 12, s. 442
16	Âzerî İbrâhim Efendi-Kâtip	âlim, şâir, müderris, hattat	1025	C. 6, s. 13
17	İsmâil Sirâceddîn Efendi-Şîrvânî eş-Şeyh el-Hâc	âlim, fâzıl, müderris, şeyh	1197	C. 7, s. 205
18	Abdülcebbâr Efendi-Şîrvânîzâde	âlim, müderris, müftü	1123	C. 12, s.425
19	Hamza Nigârî Efendi-eş-Şeyh el-Hâc Mîr	âlim, kâmil, şeyh, şâir	1224	C. 9, s. 277
20	Rüşdü Mehmed Paşa-Şîrvânîzâde	sadrazam, şâir	1245	C. 10, s. 72
21	Abdülhamîd Efendi-	âlim, müderris	1242	C. 12, s. 444

	Şirvânîzâde			
22	Ahmed Hulûsî Efendi-Şirvânîzâde es-Seyyid	âlim, seyyid, molla, müftü, Anadolu Kazaskeri	1249	C. 6, s. 760
23	Kazasker Şirvânîzâde es-Seyyid Ahmed Hulûsî Efendi	âlim, müderris, şehremin, kazasker	1249	C. 6, s. 761
24	Sirâceddîn İsmâ'îl Bey-Molla Bey	âlim, mahkeme reisi	1276	C.10, s. 218
25	Bahâeddîn Mehmed Efendi-Şirvânî	âlim, şâir, müderris	1278	C. 7, s. 556
26	Sebâtî Mehmed Efendi-Türbeli Hâfız	âlim, şâir	1264	C. 8, s. 77
27	Enver Ahmed Efendi-Şirvânîzâde	âlim, şâir, muallim	1278	C.7, s. 344
28	Sirâceddîn İsmâ'îl Efendi-Mîr Sirâcî	şâir	1271	C. 10, s. 215
29	Şirvânîzâde Halid Ziyâ Bey	subay	1278	C. 9, s. 338
30	Sirâceddîn Mehmed Efendi-Dehneli	âlim, vâiz	1280	C. 10, s. 213
31	Hasan Efendi-Mîr	âlim, şeyh	1281	C. 9, s. 528
32	İsa Efendi Şirvânî	âlim, müftü	1285	C.12, s. 148

	el-Hâc			
33	Hakkı İsmail Bey-Şirvânîzâde	âlim, memur	1291	C. 9, s. 185
34	Mustafa Takıyyüddîn Efendi Şirvânî	âlim, müderris	1310	C. 12, s. 72

*Amasya Tarihi'*nde geçen ve Şirvân ile ilgisi açıkça ortaya konan şâirler aşağıda tablolatırılmış ve haklarındaki bilgiler özetlenmiştir. Ayrıca *Hümâ-yı Arş* (Rıhtım 2015) adlı eserden yeni isimler liste haricine eklenmiştir.

3.Amasya Tarihi'nde Şirvânî Şairler

Tablo 3

	Adı	Vasfı	Yaşadığı Tarih (Hicrî)	Cilt-Sayfa
1	Tâceddîn İbrâhim Paşa-Hacı Beyzâde	şâir	889	C. 8, s. 19
2	Âzerî İbrâhim Efendi-Kâtip	şâir	1025	C. 6, s. 13
3	Hamza Nigârî Efendi-eş-Şeyh el-Hâc Mîr	şâir	1224	C. 9, s. 277
4	Rüşdü Mehmed Paşa-Şirvânîzâde	şâir	1245	C. 10, s. 72
5	Bahâeddîn Mehmed Efendi-Şirvânî	şâir	1278	C. 7, s. 556
6	Sebâtî Mehmed	şâir	1264	C. 8, s. 77

	Efendi-Türbeli Hâfız			
7	Sirâceddîn İsmâ'îl Efendi-Mîr Sirâcî	şâir	1271	C. 10, s. 215
8	Enver Ahmed Efendi-Şirvânîzâde	şâir	1278	C.7, s. 344

4. Şirvânîler, Şâir Şirvânîler ve Amasya'da Etkileri

Azerbaycan'ın merkezinde bir bölge olan Şirvân, orada kurulan Şirvânşahlar devletinin de etkisi ile her yerde kabul gören bir isim haline gelmiştir. Şirvânlı veya Şirvânî lakaplı binlerce insan Anadolu'da pek çok yere yerleşmiş ve pek çok hususta Anadolu'ya fayda sağlamıştır. Şirvânşahlar Devleti çok uzun yıllar varlığını sürdürmüş ve ilk başkenti Şirvân 862-918'dan sonra Şamahı 918-1192'yı başkent olarak kabul etmiş, en son Bakü'yü 1192-1538 yılları arasında son payitaht olarak seçmişlerdir. Pek çok bâdire atlatan bu devlet, Timur da dâhil birçok devlet başkanına tâbi olmuş; ancak yine de varlığını sürdürmüştür. En son 1538'de Bakü ve Şamahı, Safevî hükümlerine geçince tarih sahnesinden silinmişlerdir.

Anadolu'da, bu bölgeden gelenlere yüz yıllar boyunca Şirvânî denilmeye devam edilmiştir. Abdülhamid eş-Şirvânî adlı bir âlimin Amasya'dan Kayseri'ye vali olarak atandığı ve orada öldüğü bilgisi *Amasya Tarihi*'nde Şirvânî kelimesinin ilk geçtiği biyografi olmuştur. Bu şahıs hakkında geniş bilgi vermeyen Hüseyin Hüsameddin Yasar, Esen Şeyh adlı şahsın biyografisinde "Şirvânlıdır" ibaresini ikinci defa kullanmış ve hakkında geniş bilgi vermiştir. Anadolu'ya daha önceki yüz yıllar boyunca geliş gidişler elbette olmuştur ancak ilk önemli Şirvânî unvanlı ulemâ ve ümerâ olarak *Amasya Tarihi*'nde, Hicrî 648 (1251)'de Esen Şeyh-Takiyeddîn Cemâl Şirvânî ismi geçmiştir.

Yasar onu şöyle tanıtmıştır: "Esen Şeyh-Takiyeddîn Cemâl Şirvânî: Şirvânlıdır. Türkmenlerden Sâdık bin Ya'kûb bin İbrâhim'in oğludur... Samûk Noyin (Moğol komutanı) ile beraber

Anadolu'ya geldi. Bir müddet Amasya'da Samûk Noyin ile beraber ikamet etti. Samûk Noyin, Köprü'de çiftliğinde bulunduğu sürece ona hizmet etti. Hicrî 664 (1269)'te Köprü'de vefat etti. Oğlu Şemseddîn Mehmed, vefatından sonra Şirvân'a gidip soyundan Şeyh Alâeddîn Ali bin İbrâhim bin Mehmed eş-Şirvânî Amasya emîri Şadgeldi Paşa devrinde Amasya'ya gelip Köprü'de ikamet etti. Tâcî Beyzâdeler bunun torunlarıdır" (C. 7, s. 230).

Amasya'da Şirvânî isminin belki de ilk büyük soyu bu yolla yerleşmiştir. Tâcîbeyzâdeler Osmanlı'nın en önemli âlim, şâir ve emirlerinden olmuşlardır.

Tâceddîn İbrâhim Paşa-Hacı Beyzâde ise bu kişinin soyundan gelen en önemli âlim ve şâirlerdendir. Tâcî Bey demekle meşhurdur. Osmanlı'nın en önemli devlet adamları Sa'dî ve Ca'fer Çelebiler onun oğullarıdır. Her iki büyük devlet adamı, şâir ve nâsir Bayezid Dönemi'nin Amasya'dan İstanbul'a götürülen en ünlü isimleridir.

Tâcî Bey, şâirliği ile de ön plana çıkan bir şahsiyettir. *Amasya Tarihi'*nde şu şiirleri örnek olarak verilmiştir:

"Göz yaşlı gönül zülf-i perîşânlar içinde
Kaldım karanu gecede bârânlar içinde

Bir kasîdesinin matla'ı:
Tâna tutdu hatt leb-i la'l-i dür-efşânı dürüst
Kıldı yagma leşker-i gam milket-i cânı dürüst

Bu da onundur:
N'ola ruh-ı zîbâna kalursam nazar ey dost
Âyînedürür ana nazardan ne zar ey dost

Bu da;
Hûblukda mâh iderken şems-i tâbân ile bahs
Cânı yokdur kim ide ol hüsn-i cânân ile bahs

Bu da;
Sûz-i dilimle söyledigim âşıkânedür

Benzer zebânım âteş-i aşka zebânedür

Bu da;

Ehl-i diller yüzüne cennet-i a'lâ didiler

Sâye-i kaddine hem sâye-i tûbâ didiler

Bu da onundur:

Gülşende sabânın yine müşkîn nefesi var

Yârin ser-i kûyuna meger dest-resi var" (C. 8 s. 20)

Amasya'da ilk büyük şâir Şirvânî sülale olarak **Tâcîbeyleri** kaydedebiliriz.

Ca'fer Çelebi bu sülalenin en büyük âlim ve şâiridir. "İlk eğitimini Amasya'da babasından ve Amasya'nın önde gelen âlimlerinden almıştır. Eğitimini tamamlamak için Bursa'ya gitmiş ve Hâcî Hasanzâde'den mülazım olmuştur. Önce Simav'da bir medreseye, sonra Simav kadılığına, 1489 yılında Edirne Bâyezîd İmâreti mütevelliliğine atanmıştır. 1492 yılına kadar süren bu görevden sonra İstanbul'daki Mahmûd Çelebi Medresesi müderrisliğine getirilmiştir. 1497'de Dîvân-ı Hümâyûn'a nişancı tayin edilmiştir. 1511 yılındaki yeniçeri ayaklanmasından sonra padişah tarafından azledilmiş ve bir müddet devlet görevinde bulunmamıştır. Ca'fer Çelebi, inşâdaki kabiliyeti dolayısıyla II. Bâyezîd gibi Yavuz Sultân Selîm'in de takdirini kazanmıştır. Yavuz, onu yeniden nişancılık görevine, Çaldıran Savaşı dönüşünde de (1514) kazaskerliğe atamıştır. Ancak yine Yavuz Sultân Selîm Devri'nde yeniçerileri isyana teşvik ettiği gerekçesiyle 8 Recep 921/18 Ağustos 1515'te idam edilmek suretiyle öldürülmüştür" (Köksal 2013).

Sâdî Çelebi ise "Amasya'da Şehzade Bayezid'in defterdarı olarak hizmet etmiş ve Amasya seraskerliği görevinde bulunmuş olan şâir, münşî ve hattat Tâcî Bey'in oğlu, Tâcîzâde Câfer Çelebi'nin kardeşidir... Tezkirelerde Sâdî Çelebi'nin Türkçe şiirlerinden bazı örnekler yer almakla birlikte daha ziyade Arapça şiirler yazdığı görülmektedir. Tezkire müellifleri bu şiirlerin ağabeyi Câfer Çelebi'nin Arapça şiirlerinden daha üstün olduğunu

kaydeder. Kınalızâde Hasan Çelebi, Sâdî Çelebi'nin inşâda da Câfer Çelebi'yi geçtiğini söyler" (Erünsal 2014).

Sonraki yıllarda Şirvân'a gidiş gelişler süreklilik arz etmiş, bazen oradan Anadolu'ya, özellikle Amasya'ya; bazen de Amasya'dan Şirvân'a âlimler gönderilmiştir. Amasya'dan Şirvân'a giden en ünlü isim hiç şüphesiz Pir Sücâeddîn İlyâs Halvetî'dir.

Pir İlyâs Halvetî, Timur zamanında ilmi beğenilerek Şirvân'a götürülen bir âlimdir. Şamahî'ya gönderilen ve burada ilim ve tasavvufla iştigali istenen Pir İlyâs, devrin en büyük Halveti lideri Seyyid Yahya Baküvî ile birlikte bu tarikatın inceliklerine vakıf olmuştur. O, Amasya'ya ve bir anlamda Anadolu'ya Halvetiliği Şirvân'dan ilk getiren şeyhlerden birisi olmuştur.

*Amasya Tarihi'*nde bu hadise şöyle anlatılmaktadır:

"805'te Topal Timûr Hân'ın hafîdi Kara Mehmed Sultân ve mu'allimi Abdulcabbâr el-Mu'tezilî teftiş amacıyla Amasya'ya gelip Timûr'un Amasya vâlisi nasb ettiği Kara Devletşâhı Amasya şehrine yanaştırmayan ulemâyı imtihâna çekdikleri esnâda fazîlet-i ilmiyyesi parlak bir sûretde sâbit olduğundan Amasya belâdan kurtuldu. (Bu âlimlerden) Hazret-i Pîr İlyâs Şirvân'a gönderildi (C. 6 s. 368).

Mihri Hatun'un da dedesi olan Pir İlyas'ın Şirvân yolculuğu Anadolu'ya Halvetilik gibi ilme ve sanata hoşgörü ile yaklaşan bir tarikati kazandırmıştır.

Gümüşlüoğulları denilen bu sülale, Şirvân'a gidip gelen Pir İlyas'ın torunu olarak büyük kadın şâir Mihri Hatun'u Amasya'ya hediye etmiştir.

Amasya'da adından söz ettiren Şirvânlı diğer bir şâir, yüz yıl sonra gelen **Âzerî İbrahim Efendi**'dir.

*Amasya Tarihi'*nde hakkında şu bilgiler verilmektedir:

"Amasyalı Ateş Ali Ağa demekle meşhûr bir sipâhi oğludur. Amasya âlimlerinden ve özellikle Müfessir Ahmed Efendi'den ilim öğrendi. Meşhûr hattat Hüseyin Efendi'den hat dersi aldı. Ders-i âm olduğu esnâda mahkeme baş-kâtibi, daha sonra Torumtay Medresesi müderrisi, birkaç defa Amasya nâibi olarak yükseltti.

1017'de kitâbet ve niyâbetden azledilip sonra kasabalara kadı oldu. 1025'te vefât etti. Âlim, kâtip, şâir, ta'lik-nüvîs bir hattât idi" (Cilt 6, s. 40).

Şâirin şu şiirleri örnek olarak *Amasya Tarihi*'nde yer almaktadır.

"Dünyâ temeli benim özümdür

Bu kadrimi bilmeyen oguzdur

Nûrumdan olur cihân münevver

Yaklaşma ki sûretim yavuzdur" (Cilt 6, s. 40)

Azerî İbrahim Efendi âilesi Azerbaycan'dan geldiği için Âzerî mahlasını seçmiştir. Amasya'da -genelde Anadolu'da- Azerbaycan göçmenlerine bu isimle de hitap edilir. Amasya'da Hamza Nigârî'nin medfun olduğu caminin adı da "Azerîler Câmii"dir.

Amasya'ya Azerbaycan Karabağ'dan geldiği halde, yine genel adlandırmaya uyarak Şirvânlı sayılan eş-Şeyh el-Hâc Mîr Hamza Nigârî Efendi ise elimizde divanları ve mesnevisi bulunan en önemli şâirdir.

Onun şeyhi **İsmail Sirâceddîn Şirvânî**, Azerbaycan'dan Amasya'ya göçlerin en temel faktörü olmuştur (Halilli ve Rıhtım 2003) (Hakverdioğlu 2014) (Musakhanov 2018) (Halilli 2003). Nakşî-Hâlidî şeyhi olan bu zat; Hamza Nigârî gibi yüzlerce âlimin, binlerce Azerbaycan Türk'ünün buraya gelmesine vesile olmuştur. İsmail Şirvânî, Amasya'ya ilim için gelen kafileden değildir. Artık Azerbaycan bölgesinde Rus ve Ermeni zulmü başladığı için zorunlu bir göç söz konusu olmuştur.

Onu bir kutup olarak gören ve etrafında toplanan binlerce insan Şirvânlı lakabı ile onun peşinden Amasya ve çevresine yerleşmiştir.

Hamza Nigârî de bunlardan biridir. Nigârî hakkında *Amasya Tarihi*'nde oldukça tafsilatlı bilgi verilmektedir. Denebilir ki bir şâir için ayrılabilir en uzun bölüm bu şahsa verilmiştir. Hayatı ve seyitlik silsilesi adım adım açıklanan şâirin çalkantılı hayat hikayesi ve şiirlerinden örnekler eserde kaydedilmiş ve şu cümle ile Yasar, şâir hakkında hükmünü vermiştir:

“Mîr Hamza Nigârî şâyân-ı hürmet bir sîmâ-yı mübârekdir. Kendisine hâss bir meslek-i tasavvuf sâhibi olan fuzalâ-yı meşâyîhdendir. Bu meslek erbâbına Hamzavî dendi. Saltanatı uğrunda her türlü fenâlığı irtikâb edecek bir yaradılışda olan Muâviye ve Mervân’a fedâ edilecek kimselerden değildir, ve’s-selâm” (C. 9, s. 297).

Hamza Nigârî, anlaşılması zor bir şahsiyettir. Onun Şîî mi Sünnî mi olduğuna dair soruya cevabı mantık çatlatan cinstendir:

“Allahı Muhammedi âlî seven dostânız

Ne Sünnîyiz ne Şîî bir hâlis Müslümânız” (Bilgin 2017; 425)

Allah aşkı ile kendisini yakan bir pervane gibi hayatını hep Allah’ı, Peygamber’i ve onun sevdiklerini anlatmaya harcayan Nigârî, tasavvufun sembolizmini en üst seviyede kullandığı için çoğu zaman yanlış anlaşılmıştır.

Fahreddin Ağabali de, *Hümâ-yı Arş* (Rıhtım 2015) adlı eserinde bu şâirin menkıbevî hayatını anlatmıştır ve devrinde kaç şâire hocalık yaptığını tek tek listelemiştir. Bunlardan en önemlileri Sebâtî ve Sa’dî’dir. Sebâtî ayrıca ele alınacağı için Sa’dî ile ilgili kaydı şu şekilde özetleyebiliriz:

“Sa’dî gerçekten ilginç bir şahsiyettir ve şiirleri son derece liriktir. Âdeta Mir Hamza Nigârî’nin çıktığı mertebeleri zorlayan şâir, kısacık ömründe bir divan oluşturacak kadar şiir yazmıştır. Hamza Nigârî’nin oğlu Sirâcî ile olan kardeşten öte dostluğu Sirâcî’nin ölümü ile büyük bir hüsrana dönüşmüştür. Azerbaycan’a geri dönen şâir, orada kısa bir süre sonra hastalanıp vefat etmiştir” (Hakverdioğlu 2018).

Sa’dî gibi onlarca Azerbaycan Türk’ünü Amasya’da şâir mertebesine çıkararak Mir Hamza Nigârî, Türk şiirinin en güçlü kalemlerinden birisidir. Hakkında beş defa uluslararası sempozyum yapılan şâirin İsmail Şirvânî’den aldığı şeyhlik yetkisi ile çok yönlü bir lider olması, onun etrafında büyük bir sevgi halkası doğurmuştur.

Mir Hamza Nigârî üzerine yapılan çalışmalar son yıllarda oldukça yoğunluk kazanmış ve onun Anadolu’ya göçen en önemli ve etkili şâir olduğunu ispatlamıştır. Tespit edebildiğimiz

aşağıdaki kaynakça onun değerini ortaya koymaya yeterlidir. 1-5 Uluslararası Hamza Nigârî Sempozyumu (Halilli 2013, 2015, 2017, 2019, 2022), doktora tezi (Akkuş 1995), yüksek lisans tezi Nigârname (Taşlıova 1999) (Memmedli 2012), Hüma-yı Arş (Rıhtım 2015) (Hakverdioğlu 2018), Mürşidi Aşk Olan Ârif Seyyid Nigârî Hayatı, Eserleri, Düşünceleri (Özkılınç 2013), Türkçe Divan (Bilgin 2003; Memmedli 2010). Ayrıca onlarca makale ile şâirin hayatı ve sanatı gözler önüne serilmiştir.

Mir Hamza Nigârî, her ne kadar Karabağ göçmeni bir şâir olsa da Şirvânî unvanlı şâirlerin en ünlüsüdür.

Sirâceddîn İsmâ'îl Efendi-Mîr Sirâcî ise Mir Hamza Nigârî'nin oğludur. Sirâcî, babası kadar olmasa da bir divan oluşturacak kadar şiirleri olan bir şâirdir. Genç yaşta ölen şâir, içli gazelleri ile yürekleri dağlamıştır. Yasar, tarihinde onu şöyle tanıtmaktadır:

“Karabâğ dâhilinde Berküşâd kasabasında 1271'de doğdu. 1281'de pederiyle beraber Amasya'ya hicret edip Rüşdiyye mektebinde tahsîl-i fûnûn etdikten sonra pederinden ikmâl-i tahsîle çalıştı. Gâyet zekî, serî'ü'l-intikâl, hâfızası kuvvetli, Fuzûlî divânını ezberlemiş, şâir, şûh-meşreb, esmer gözlü, mürîdânın erkek ve kadınları arasında gâyet mergûb u muhterem bir genç idi. Vefâtı günü Şirvânîler için bir yevm-i mâtem olup herkesi ağlattı” (C. 10, s. 215).

Mîr Hamza Nigârî, göz aydınlığı biricik oğlunun ayrılığı ile yanıp şu şiiri yazmıştır:

Nice gözden gitmesin hûn-âbe cânândır giden
Nice cism ü cân ayaktan düşmesin cânandır giden

Nice 'âlem olmasın ehl-i nazar çeşmime târ
Çün nazardan çeşme-i hurşîde rahşândır giden

Eğer Sirâcî mahlası ile şiir yazan bu şâir, genç yaşta hayatını kaybetmeseydi büyük şâirler arasında yerini alabilirdi; çünkü kısacık ömründe oldukça yüksek seviyeli şiirler bırakmıştır:

Sirâcâ terk-i dünyâ kıl nazar kes cümle eşyâdan
Yakın bin şükr ile tabşur bu ednâ cânı cânâne

Kaynaklarda bulunmayan ve ancak *Hümâ-yı Arş* adlı eserin tozlu sayfalarında kalan şu ilginç şiir onun için bacısı dilinden yazılmıştır. Tüm Amasya gibi bacısı da ayrılık ateşi ile yanmıştır, onun acısını şâir Hacı Abdülmecid Efendi şöyle dillendirmiştir:

Ey tâze gül-i gülşen-i Haydar bala kardaş
Nevreste civân nesl-i peyamber bala kardaş
Kardaş ne zamân degdi sana bu nice okdur
Peykân-ı eceldür ola mı yâresi çokdur
Almaz seni Tanrı anamın kardaşı yokdur
Sen nesl-i Rasul sibt-i Betül-i 'Alisün
Sen Mir Agabâli bağının tâze gülüsün
Mir Haydar Aga yâdigarı bî-bedelisün
Sensiz gice gündüz ider efgân bacıların
Sergeşte zelîl hâli perîşan bacıların
Getdün yine gel boyuna kurban bacıların
Sen bircesün ölme agamın kaddini egme
Bî-mûnis-i bî-kes anamın gönlüne degme
Sen gel bu kefen göynegini egnine giyme
Bilmem ne tedârikdi yine hârâ seferdür
İkbâle degil bu sefer idbâre seferdür
Sen gel bu yola gitme bu yol kara seferdür
Bir tâze civansun bu cihân içre ki mergûb
Âlâyîş-i âlâm ile gel olma pür-âşûb
Kurban sana hemşirelerin manzar-ı mahbûb
Sensiz bu cihânda dahi gezmez bacıların
Sen üzsen elin senden el üzmez bacıların
Vallâhü'l-'azîm hicrüne dözmez bacıların
Gök geymiş anam başına sensiz kara bağlar
Âh eyleyüben bacıların bagrını dağlar
Gözler yolunu gelmesen Abdülmecid ağlar

Sirâcî, Şirvânlılar arasında en büyük matemini yaşadığı bir ölümle bu dünyadan ayrılmıştır.

“Dîvânçe-i eş'ârı vardı. “Sâkî-nâme”si meşhûr olup “Sirâcî” tahallus etmişti. Eş'ârı kalbi gibi yanıktır. Bâdesi çay olup her yerde bununla dem-güzâr olmuştu” (C. 10, s. 214).

Sirâcî ile birlikte aynı dönemde yaşamış Hamza Nigârî takipçisi onlarca şâir vardır. Hümâ-yı Arş adlı eserde Fahreddin Ağabali bunları tek tek tanıtmış ve şiirlerinden örnekler vermiştir. Hümâ-yı Arş'taki önemli Şirvânî şâirler şunlardır: Mir Hamza Nigârî, Şirvânîzâde Mehmet Rüştü Paşa, Sirâceddin Efendi (Sirâcî), Firdevsî, Karabağlı Sa'dî.

Mirzâde Mustafa Fahreddin Ağabali en fazla şiiri Sa'dî-i Karabağî'den kaydetmiştir. Sa'dî (Bal 2012) gerçekten ilginç bir şahsiyettir ve şiirleri son derece liriktir. Âdetâ Mir Hamza Nigârî'nin çıktığı mertebeleri zorlayan şâir, kısacık ömründe bir divan oluşturacak kadar şiir yazmıştır. “Sirâcî ile olan kardeşten öte dostluğu, Sirâcî'nin ölümü ile büyük bir hüsrana dönüşmüştür. Azerbaycan'a geri dönen şâir orada kısa bir süre sonra hastalanıp vefat etmiştir” (Hakverdioğlu 2018; 119).

Mir Hamza'dan etkilenen ünlü şâirler şunlardır: “Hacı Abdülmecid Efendi, Sebâtî, Nigârîzâde Mahmud Efendi, Hoca Bahaeddin Efendi, Hacı Mehemed Efendi, Hulûsî Efendi, Rencur Hanım” (Hakverdioğlu 2018). Mir Hamza Nigârî'nin etkisi öldükten sonra dahi yeni şâirlerde görülmüştür: Zileli Tâlibî (Hakverdioğlu 2017), Alvarlı Lütfi Efe (2016). Bu şâirlerin her birinin Mir Hamza Nigârî veya ailesi ile ilgili şiirlerine yer verilen *Hümâ-yı Arş*'ta gün yüzüne çıkmamış pek çok şiir mevcuttur. Mir Hamza Nigârî'nin eşi Fatma Hanım'ın da şiirlerinin oluşunu burada kaydetmek gerekir.

Bahâeddîn Mehmet Efendi Şirvânî ise şâirlik yönü zayıf bir şiir heveslisidir.

“Karabağ eyâleti muzâfâtından Dehne kasabası ulemâsından olup Amasya'da 1284'te vefât eden Siraceddîn Mehmed Efendi bin eş-Şeyh Mehmed bin İsrâfil oğludur. Dehne'de 1278 senesi rebülevvelinde doğdu. 1281 senesi recebinde üç yaşında iken pederiyle Amasya'ya geldi” (C. 7, s. 556).

Yasar, şâirin divanı ve hilyesinin olduğunu söyleyip şiirlerinden örnekler vermiştir:

“Dîvân-ı eş’ârı ve ba’zı âsârı vardır. Fârisî dîvânı ve ufak bir kıt’ada bir hilye-i nebeviyesi de vardır. Şu beyitleri dîvânından alınmıştır:

Hevâs-ı nefis râm olmaz anı tevbîhe tahkîm et

Mu’allem olmasa şâhin çıkar elden şikâr hayfâ” (C. 7, s. 557)

Şîrvânlı şâirlerin Hamza Nigârî sonrasında en önemli temsilcisi **Sebâtî**’dir. Türbeli Hafız diye ünlenen ve sesinin güzelliği ile herkesi mest eden bir şâir olan Sebâtî, İsmail Şîrvânî’nin cami ve türbesinin bakımı ile iştigal etmiştir. Şîrvânîzâde Mehmet Rüştü Paşa’nın yaptırdığı bu külliyyede imamlık ve müezzinlik yapan şâirin mürettep bir divanı vardır.

Yasar onu şöyle tanıtır: “Sebâtî Mehmed Efendi-Türbeli Hâfız Erzurumludur. Şîrvân eyâletinde Şeki kazâsı âhâlisinde Kutkaşın nâhiyesi halkından Abdulkerîm Efendi bin Hacı Mikâ’îl mahdûmudur. Pederi Hacı Hamza Efendi’yle Şîrvân’dan kalkıp Erzurum’da ikâmet ettikleri esnâda 1264’te doğdu. Orada tahsîl-i ulûm edib Amasya’ya geldi” (C. 8, s. 76).

Sebâtî hakkında son yıllarda çalışmalar hız kazanmıştır. Hakkında yüksek lisans tezi (Koç 2006) ve divanından seçmeler (Çalışkan 2017) yayımlanmıştır.

Enver Ahmed Efendi-Şîrvânîzâde Hüseyin Hüsameddin Yasar’ın Farsça hocasıdır. Yasar, hocasını şöyle tanıtmıştır: “Amasya fuzalâsından Şîrvânî el-Hâc Mustafa Efendi’nin mahdûmudur. 1278’de Gümüşlüzâde Mahallesi’nde doğdu. Rüşdiye Mektebi’nde fûnûn-i lâzimeyi gördükten sonra pederinden tahsîl-i ulûm edib 1298’de irtihâl eden pederinin yerine Rüşdiye Mektebi üçüncü mu’allimi oldu. Onaltı yıl mu’allim-i sâlis sıfatıyla Rüşdiye Mektebi’nde şâkirdâna ta’lîm-i me’ârif etdi. 1314’te Rüşdiye Mektebi idâdî derecesine çıkarıldıkda Edebiyyât-ı Fârisiyye mu’allimi oldu.1338’de vefât ettiği işitildi. Âlim, **şâir**, edebiyâta merâkî zâ’id idi. Fârisiyyâtı bu zâtan okudum” (C.7, s. 344). Ancak Yasar, bu Şîrvânlı şâirin şiirlerinden örnek vermemiştir.

Şirvânîzâde Mehmet Rüşti Paşa ise İsmail Şirvânî'nin oğlu olması ve şâir yönünün güçlü olması ile anılmaya değer bir şahsiyettir.

“Şirvânî el-Hâc İsmâ'îl Sirâceddîn Efendi'nin ikinci mahdûmudur. Amasya'da Yâkûtiyye Mahallesi'nde 1245'te doğdu.” (C. 10, s. 73) diyen Yasar, paşanın hayatını ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Sürgün sebebinin de açıkça ortaya konduğu biyografide şu şiirlerine yer verilmiştir:

Birdir safâ-yı vasl ü safâ bir değilse de

Birdir cefâ-yı hicr ü cefâ bir değilse de

...

Bu gazeli çok beğenen Hüseyin Hüsameddin Yasar (Hakverdioğlu 2021), (Kaçar 2017) şâirlik yönünü göstermiş ve şiiri tahmis etmiştir:

Birdir gınâ-yı kalb ü gınâ bir değilse de

Birdir ziyâ-yı şems ü ziyâ bir değilse de

Birdir nevâ-yı zevk ü nevâ bir değilse de

Birdir safâ-yı vasl ü safâ bir değilse de

Birdir cefâ-yı hicr ü cefâ bir değilse de (C. 10, s. 73)

...

Ağabeyi Hulusi Efendi ile tam tersi hasletlere sahip olan Rüşti Paşa şöyle eleştirilmiştir:

“Mehmed Rüşdü Paşa, gâyet fâzıl, muhakkik, her türlü kemâlâtı câmi' idi. Ahmed Hulûsî Efendi de âlim, kâmil olmakla beraber müttakî, müteşerri', affî idi. Bunun kerem ü sehâveti, aldığı ma'âşî nisbetinde yüksekti. Onun lutf u semâhati kaldırdığı mebâliğ-i azîmeye nisbetle azdı” (C. 10, s. 73).

Sonuç

Azerbaycan ile Anadolu arasında yüz yıllardır âlimler ve şâirler karşılıklı gidip gelmiştir. Kimi zaman Anadolu'dan bir âlim kalkıp Şirvân'a gitmiş, tasavvuf ilmini yüklenip Anadolu'ya getirmiştir; Pir Sücâeddîn İlyas gibi. Bazen bir âlim Şirvân'dan kalkıp

Anadolu'ya gelmiştir; Amasya'da devrinin ve sonraki yüz yılların en büyük şâir ve nâsirlerinin bir soy olarak Osmanlı'yı yücelttiğini göstermiştir; Tacîbey gibi. Yine Azerbaycan'dan bir mutasavvıf Rus baskısı ile Anadolu'ya gelmiş bir çığır açmış; âlim, şâir ve âmirler madeni olmuştur; İsmail Sirâceddîn Şîrvânî gibi. Ve sonunda bu büyük âlimin elinde yetişen ve Allah aşkı ile kendini yok eden büyük şâir Mir Hamza Nigârî, Amasya ve Anadolu'yu Fuzûlî'nin Kerbelasına çevirmeyi başarmıştır. Böylece Mir Hamza Nigârî etrafında doğan bir muhit ile âlimler, şâirler bir araya toplanmıştır. Sirâcî gibi genç Şîrvânîler hem Amasya'nın hem de Azerbaycan'ın yüreğini yakan bir mâteme sebep olmuşlardır. Hicrî 500 tarihinde Abdulhamîd-i Şîrvânî ile başlayan Hicrî 1300'lü yıllarda Mustafa Takiyyüddîn Efendi Şîrvânî'ye kadar 34 şahsiyeti tespit ettiğimiz bu yolculuk, "İki devlet, bir millet" ilkesiyle halen devam etmektedir. Yine hicrî 889 yılında Tâceddîn İbrahim Paşa-Hacı Beyzâde gibi büyük şâirleri Anadolu'ya taşıyan bu akım, hicrî 1270'li yıllarda Mîr Sirâcî gibi isimlerle renklenmiş ve hâlen yeni şiir heveslileri ile alışverişe devam etmektedir.

152

Kısacası Azerbaycan'dan gelen ve ortak adları Şîrvânî olan yüzlerce âlim, şâir ve âmir Anadolu'yu aydınlatmıştır. Özellikle Amasya'da yoğunlaşan bu kitle araştırıldıkça yeni bilgilerle yeni şâirlerin ve divanların ortaya çıkmasına vesile olacaktır.

Kaynakça

- Açık T. ve Serbestoğlu İ. (2022a). *Amasya Tarihi* (Cilt. 8), (Ed. S. Keçeci Kurt, R.O. Özel, M. Hakverdioğlu), Samsun: Amasya Belediyesi Yayınları.
- Açık T. ve Serbestoğlu İ. (2022b). *Amasya Tarihi* (Cilt. 10), (Ed. S. Keçeci Kurt, R.O. Özel, M. Hakverdioğlu), Samsun: Amasya Belediyesi Yayınları.
- Akkuş, M. (1995). *Seyyid Nigârî Divânı*. Niğde: Niğde Üniversitesi Yayınları.

- Arpaguş S. (2022). *Amasya Tarihi* (Cilt. 11), (Ed. S. Keçeci Kurt, R.O. Özel, M. Hakverdioğlu), Samsun: Amasya Belediyesi Yayınları.
- Arpaguş, S. ve Turabi A.H. (2022). *Amasya Tarihi* (Cilt. 7), (Ed. S. Keçeci Kurt, R.O. Özel, M. Hakverdioğlu), Samsun: Amasya Belediyesi Yayınları.
- Arslan, M. (2022). *Amasya Tarihi* (Cilt. 1-3 ve 4. Cildin bakiyesi), (Ed. S. Keçeci Kurt, R.O. Özel, M. Hakverdioğlu), Samsun: Amasya Belediyesi Yayınları.
- Bal, A. (2012), Sa'dî Karabagî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Divanı ve İncelemesi, Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- Baş E. ve Koca F.(2022). *Amasya Tarihi* (Cilt. 9), (Ed. S. Keçeci Kurt, R.O. Özel, M. Hakverdioğlu), Samsun: Amasya Belediyesi Yayınları.
- Bilgin, A. (2003). *Dîvân-ı Seyyid Nigârî. Mir Hamza Nigârî. İstanbul: Kule İletişim.*
- Çalışkan, A. (2017). *Sebâtî ve Divanı'ndan Seçmeler. Ankara: Kurgan Edebiyat.*
- Erünsal, İsmail (2014). *Sâdî Çelebi Maddesi, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/tacizade-sadi-celebi> (30.07.2022)*
- Gülgen, H. (2022). *Amasya Tarihi* (Cilt. 4), (Ed. S. Keçeci Kurt, R.O. Özel, M. Hakverdioğlu), Samsun: Amasya Belediyesi Yayınları.
- Hakverdioğlu, M. (2014). *Gül Kokulu Mevlanâ. Ankara: Gece Kitaplığı.*
- Hakverdioğlu, M. (2017). *Talîbî ve Divançesi. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.*
- Hakverdioğlu, M. (2018). *Hümâ-yı Arş Adlı Mir Hamza Nigârî Menâkıpnâmesindeki Şiirler, 4. Uluslararası Hamza Nigârî Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Amasya.*

- Hakverdioğlu, M. (2021). Hüseyin Hüsameddin Yasar'ın Amasya Şiiri. *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (27), 401-418.
- Halilli, F (2003). Mevlanâ İsmail Siraceddin Şirvânî, Bakü: MİRAS Medeni İrsin Öğredilemsine Kömek İctimai Birliđi.
- Halilli, F., Rıhtım, M. (2003). Mevlânâ İsmail Sirâceddîn Şirvânî ve Kazaklı Müridler. Bakü: Miras.
- Halilli, Fariz (2014). 2. Uluslararası Hamza Nigârî Sempozyumu Bildiriler Kitabı,
- Halilli, Fariz (2017). 3. Uluslararası Hamza Nigârî Sempozyumu Bildiriler Kitabı, https://www.academia.edu/52620364/III_SEMPOZYUM_Hemze_Nigâri_kitab
- Halilli, Fariz (2018). 4. Uluslararası Hamza Nigârî Sempozyumu Bildiriler Kitabı, https://www.academia.edu/52620035/II_Hemze_Nigârî_kitabi https://www.academia.edu/52620700/Hamza_Nigârî_4_kitap_pdf_T%C3%9CM%C3%9C
- Kaçar, Mücahit (2017). "Amasya Tarihi Müverrihi Hüseyin Hüsameddin'in Şâirliği". *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu, Bildiriler Kitabı*. Amasya: Kibatek Yayınları, s. 66-72.
- Keçeci Kurt, S. (2022). *Amasya Tarihi* (Cilt. 1 Giriş), (Ed. S. Keçeci Kurt, R.O. Özel, M. Hakverdioğlu), Samsun: Amasya Belediyesi Yayınları.
- Kemikli, B. (2016). *Divan Alvarlı Lütfi Efendi*, Ankara: Diyanet İşleri Yayınları.
- Koç, N. (2006). Hâfız Mehmed Sebâtî Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni ve İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

- Köksal, M. F. (2013) Câfer Çelebi Maddesi, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/cafer-tacizade-cafer-celebi> (30.07.2022)
- Memmedli, N. (2010). Mir Hamza Seyid Nigârî Divan. Bakü: Azerbaycan Milli İlimler Akademiyası M. Füzûlî Adına Elyazmalar İnstitutu.
- Memmedli, N. (2012). Mir Hamza Seyid Nigârî/ Nigâr-nâme. Bakü: Azerbaycan Milli İlimler Akademiyası M. Füzûlî Adına Elyazmalar İnstitutu.
- Musakhanov, O. (2018). İsmail Siraceddin Şirvânî, Risaleler. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Özel, R. O. ve Hakverdioğlu, M (2022). *Amasya Tarihi* (Cilt. 6), (Ed. S. Keçeci Kurt, R.O. Özel, M. Hakverdioğlu), Samsun: Amasya Belediyesi Yayınları.
- Özkılınç, A. (2013). Mürşidi Aşk Olan Arif: Seyyid Nigârî, Hayatı, Eserleri, Düşünceleri. İstanbul: Seçil Ofset.
- Rıhtım, M. (2015). Mirzâde Mustafa Fahreddin Ağabali'nin Hümayı Arş-Karabağlı Şeyh Mir Hamza Nigârî'nin Menâkıp-nâmesi. Bakü.
- Taşlıova, M. M. (1999). Mir Hamza Nigârî'nin Nigâr-nâme Mesnevisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Turabi A. H. (2022). *Amasya Tarihi* (Cilt. 11), (Ed. S. Keçeci Kurt, R.O. Özel, M. Hakverdioğlu), Samsun: Amasya Belediyesi Yayınları.